

Giganci Nauki

<https://gigancinauki.pl/gn/biogramy/83168,Czekanowski-Aleksander-Piotr.html>
2022-10-03, 17:40

Czekanowski Aleksander Piotr

CZEKANOWSKI Aleksander Piotr (18 II 1833, Krzemieniec na Wołyniu – 30 X 1876, Petersburg), geolog, zesłaniec, badacz środk. i pn. Syberii. Syn Wawrzyńca, nauczyciela, pochodzenia szlacheckiego.

Od wczesnej młodości pod okiem ojca oraz W. Bessera zdobywał podstawy nauk przyrodniczych. Szkołę średnią ukończył w Kijowie (1850), po czym podjął studia w tamtejszym uniwersytecie na fakultecie medycznym. Interesował się głównie naukami przyrodniczymi i już w 1851 prowadził obserwacje zoologiczne na Podolu i Wołyniu. Wtedy też zebrał kolekcje skamieniałości z podolskiego syluru. Zostały one włączone do gabinetu uczelnianego,

W 1856 przeniósł się na uniwersytet w Dorpacie (dziś Tartu), gdzie zajmował się głównie geologią. Nawiązał bliższe kontakty ze studiującymi tam Polakami (m.in. B. Dybowski) i Niemcami (m.in. F. Schmidtem), co w przyszłości miało zaowocować wspólnymi badaniami. Z braku środków przerwał studia. Przez pewien czas przebywał na Wołyniu, a następnie w Kijowie. Współpracował z uniwersyteckim gabinetem zoologicznym, realizując również zadania badawcze dla miejscowego Komitetu Statystycznego.

Przyjazd B. Dybowskiego do Kijowa w 1863 z ramienia władz powstańczych zwrócił uwagę policji na krąg przyjaciół zoologa z Warszawy. W konsekwencji niemal wszystkich aresztowano i zesłano na Syberię. Drogę na wschód Cz. – z wyrokiem 12 lat katorgi – odbywał pieszo m.in. w towarzystwie chemika M. Hartunga. Przez cały czas gromadził okazy owadów, które później trafiły do Schmidta do Petersburga. W Tomsku ciężko chorował na tyfus. Silny organizm przezwyciężył chorobę, czyniąc jednak pewne spustoszenie, także układu nerwowego. Do Irkucka dotarł w 1865, skąd – dzięki staraniom Dybowskiego – trafił do obozu pracy w Siwakowej,

a później do Darasunu na Zabajkału. Niebawem został przeniesiony na posiedlenie do wsi Padun k. Brackiego Ostrowu (dziś Brack). Tam odwiedził go Schmidt i zakupił zgromadzone kolekcje przyrodnicze. Badacz ten po powrocie do Petersburga wyjednał przeniesienie Cz. do Irkucka, gdzie jako wolontariusz pracował w Muzeum Cesarskiego Rosyjskiego Tow. Geograficznego (od 1868).

W 1868 razem z chemikiem A.M. Łomonosowem ustalił przyczynę wydzielania się z Bajkału gazu – następstwo spękań skorup ziemskiej. W 1868–73, korzystając z pomocy przyjaciół-zesłańców (Dybowski, Hartung, P. Ekert, J. Czerski), prowadził rozległe geologiczne badania terenowe. W 1869 w Ust'-Bielaja w osadach z węglem kamiennym znalazł skamieniałości flory i fauny (zwłaszcza owady), dzięki którym stwierdził, że mają one wiek jurajski (wcześniej uważano je za karbońskie). Nic dziwnego, że Cesarskie Rosyjskie Tow. Geograficzne w 1870 wyróżniło Cz. małym złotym medalem (wtedy również za badania Bajkału medale otrzymali B. Dybowski i W. Godlewski).

W 1871 uczestniczył w wyprawie K. Neumana do jeziora Kosogoł i na masyw górski Munku-Sardyk na terenie Mongolii. Po powrocie interesował się sprawami piasków złotonośnych Zabajkała, przede wszystkim jednak pracował nad monografią geologiczną guberni irkuckiej oraz mapą do niej. Ostatecznie dzieło to ukazało się w 1874 w Irkucku pt. *Geologičeskoje issliedowanija Irkutojskoj Guberni*. Praca nad nim wykazała potrzebę dalszych badań zwłaszcza – praktycznie nieprzebadanych – obszarów pn. Syberii. Cz. opracował odpowiedni projekt, który władze Cesarskiego Rosyjskiego Tow. Geograficznego zaakceptowały. Obejmował on dwie wyprawy: pierwszą do dolin Dolnej Tunguski i drugą – przez pierwszą z tych dolin, dolinę Oleniok do brzegu Oceanu Północnego. Pierwsza wyprawa z 1873 zakończyła się powodzeniem. Kolejna podjęta następnym roku wskutek braku wiedzy o północy Syberii, zatrzymała się w dolnej części doliny Oleniok, skąd przez Bułun nad Leną powróciła do Irkucka. Zidentyfikowano wtedy odsłonięcia osadów jury i kredy. Zgromadzono ponadto znaczne kolekcje skał i skamieniałości oraz roślin strefy tajgi i tundry. W 1875 Cz. zorganizował – tym razem na własny koszt – wyprawę Leną

do ujścia jej odnóg od oceanu. Spenetrowano wówczas niebadane pomorze, a następnie przez Wierchojańsk udano się w drogę powrotną do Irkucka. Spostrzeżenia z badań na północy Syberii ukazały się w książce \$ *Dniewniki ekspedycji A.L. Czekanowskiego po riekam Niżnej Tunguskie, Oleniku i Lenie w 1873–75 godach* (1896, wydanie pośmiertne). Na podstawie zachowanych notatek rękopiśmiennych wydano ponadto \$ *Sbornik nieopublikowanych materiałów A.Ł. Czekanowskiego. Stati o jego naucznoj diejatielnosti* (1962). Pasma górskie na pomorzu, które odwiedził w czasie ostatniej wyprawy, nazwano Górami Czekanowskiego.

Zwolniony z zesłania w 1875 podjął pracę w Muzeum Mineralogicznym Cesarskiej Akad. Nauk w Petersburgu. W tymże roku odbył podróż studyjną do Sztokholmu. Po powrocie nad Nową nieoczekiwanie zmarł wskutek niewydolności nerek (orzeczenie lekarskie sugerowało zatrucie amoniakiem).

PSB (T. Turkowski); SBP (S. Czarniecki); SPPT (Z.J. Wójcik); SBTP (Z.J. Wójcik); Fleszarowa; Słabczyńscy.

Z.J. Wójcik: *Aleksander Czekanowski, [w:] Szkice o ludziach, nauce i przygodzie na Syberii*, Lublin 1982.

Zbigniew Wójcik

[Poprzedni](#)
[Następny](#)